

ОРИЁНФАР

*ШАРАНГИ
АНДҮХ*

ОРИЁНФАР

**ШАРАНГИ
АНДҶҲ**

ДУШАНБЕ-2001

«Шаранги андӯх» сугнома ва таҳлили бадеии ашъори оламшумули шоири тавонои тоҷик Лоик Шералиро, ки ба қалами олим, адабиётшиноси маъруфи тоҷик Ориёнфар (Сафар Абдулло) мутаалиқанд, дар ҳеш фароҳам овардааст.

ШАРАНГИ АНДӮХ

Мӯле дар сӯғи устод Лоиқ...

Ман агар зору ҳазинам ва агар ба сӯғ мондам
Ва агар дилам фишурдаст,
Зи шаранги сӯғворӣ...
Ғами хештан дорам... ки ғами гулӯфишорест.
Ман аз он ба гусса нолам ва аз он ҷиқат бигирям,
Ки аз ҳаловати дидораш маҳрум мондаам ва дигар
маҷҳурам.

Нақши рухсораш дигар дар оинаи мардуми чашмонам
нахоҳад нишаст.

Ва дигар лаҳни ширини гуфтораш гӯшҳоямро навозиш
нахоҳад дод.

Ва дигар тилки чашмони хастааш ва нигоҳҳои
қаззобашро нахоҳам دید.

Магар чун дирӯза дар хоб кӣ мегуфт: ин дафтари
шеърӯ газал чун ман намирад аз аҷал!

Ва боз мегуфт:

Аз ман умри дубора хоҳад монд.

Ва ӯ ба ҷовидон пайваст ва ҷони ӯ ба ҷонҳои худогоҳи
дигар омезиш ёфт.

Ва барои ҳамеша ҳамсӯҳбати аҳли дил хоҳад монд...

Ӯ рафт аз ин ҷаҳони меҳнату имтиҳон,

Гузашт аз ин манзили беамону гурбати хокдон.

Нақше буд, ки сӯи Наққоши Азал шуд.

Ҷоне буд, ки ба ҷонон пайваст...

Вале ғамгинам аз ин, ки дигар касеро дар баробари ӯ
намебинам.

Ки бо ҷуниб оғоҳии жарф ва андешаи сутург дарду
алами миллати бечораи моро боз.

Ва розу ниёзи ногаҳонии ӯро ошкор созад ва ба гум-
роҳони мо роҳи наҷот ва шифоро биёмузад.

Ӯ ровии рӯзгори маънавии мардуми мо буд ва ривоёти
миллиро ба ҳадди шеър авҷ дод...

Ӯ бо дили мардум сару қор дошт ва қалби ӯ молотол

аз ишқи меҳан буд.

Харфаш аз дил мебаромад ва зуд ба дилҳо роҳ меёфт.

У шоири дили ҳазорон буд...

Мабнои кори Лоиқ самимият ва аъмоли корномаи шоирии ӯ садоқат буд.

Дили инсон ва рӯхи пургалаёну пурҳаяҷонаш дар шеъри ӯ асолат буд.

Эй мурдагони мурдареги мурдарегҳо, эй мурдапарастони бегонахоҳ,

В-эй бечорагони мағруқи ҷаҳлу нодонӣ в-эй хобидагони ҳазорсола

В-эй онҳое, ки аз хушии ӯ нохуш будед, эй мудаъиёни шеърӯ шоирӣ, ки

Шеърҳои ӯ шоиратон карда ва аз маъони рабудашуда аз ӯ шеър сохтаед

В-эй онҳое, ки дар ибтидо ситоишаш кардаву дар интиҳо аз ҳеш бузургтарошӣ намуда

Ҷро инқор мекардед...

Боре ба худ оед ва биандешед

Чашми дилатиро боз кунед, ҳасодатро канор гузоред

Ва аз худфаромӯшӣ раҳой ёбед

Ки Лоиқро аз даст додаед...

Шояд он гоҳ дарёбед, ки мо то кучо бадбахт шудаем...

Шоире, ки тани танҳо дар баробари камонбадастони фурӯмоя

Ва абаркудратони маҳалгаро ва бемоя истодагарӣ кард

Ва бо сухани ҳеш чандон размид, то дар синаҳои золимон раҳму шафқат бедор шавад...

Аз яке илтиҷо мекард, ки камон аз китф бигзорад.

Ба дигарӣ зора мекард, ки раҳми парвардигор дар дилаш лона гузорад.

То нури ҳақро ба диёри мо биёварад...

Эй азизон! Марги Лоиқ марги тасодуфӣ нест?

Дарвоқеъ: Аз шумори ду ҷаҳм як тан кам в-аз шумори хирад ҳазорон буд

Ва фукдони ӯ, бузургтарин мусибат аст, вале худро бо он тасалло медиҳам, ки

“Аз ин тангинкафас, ҷоно, паридӣ,

В-аз ин зиндони тарронон паридӣ...”

Маълум аст, ки ӯ дигар намемирад... Вале дарего, ки дигар наметавонад дарду ормонҳои миллати мазлуми моро аз ин ба баъд низ таҷассум намояд...

Шояд ӯ бо мо видоъ карду бирафт... ва хост бо ин видоъ, ки танини баланди ӯ дилҳои мурдари низ ба ларза овард, табли бедорӣ бизанад...

Ва мо, вомондагони роҳи эҷодро ба худ биёварад

То шеърҳои дубора нӯш кунему аз шароби андешаҳои пурбор

Ва эҳсосоти шигарфаш маст шавем ва ин мастӣ оғози бедорӣ бошад...

Ва ҳам акнун ман ба ҳоли хештан мегирям зор ва мӯя мекашам бо дили фиғор,

Ки хазони дили афсурдаи нолоиқи маро

Дигар баҳори дилкаши дидори Лоиқ аз пай нахоҳад расид...

Ва бӯстони сармозадаи зиндагии мо дигарбора аз нақхати дидори Лоиқ шодоб нахоҳад шуд.

Ва дилҳои афсурдаи мо, бе файзи вучуди дилшиносе чун Лоиқ пажмурда хоҳад шуд.

Ва биёед бияндешем, ки офтоб намемирад

Ҳарчанд ба гуруби ҷисмонии ин офтоби фазлу эҳсоси ишқ лоилоҷ бовар кардаем,

Вале боз ҳам медонем, ки тулӯи ин офтоб ҷовидонӣ буд ва ба ҷовидон пайваст...

Ва то даме, ки миллати тоҷик ва забони форсӣ побарҷост,

Мардум гармии ин офтобро эҳсос хоҳанд кард

Ва ишқи ӯро то ҷовидон хоҳанд бурд...

Ва ҳолиё сатрҳои заъили Мавлоно

Маро ба худ меорад ва дубора беҳуш мекунад:

Ба рӯзи марг чу тобути ман равон бошад,

Гумон мабар, ки маро дарди ин замон бошад.

Барои ман ту мағирӣ мағӯ дарег, дарег,

Ба доми дев дарафғӣ, дарег он бошад...

Кадом дона фуру рафт дар замин, ки наруст,

Чаро ба донаи инсон-т ин гумон бошад?..

Ва эй кош аз гили Лоиқ фарзонаҳое бирӯянд,
Ки офтобро далели офтоб бошанд.
Ва онҳо тавонанд на фақат маҷрои рӯдҳо,
Балки хулқи халқи моро дигар кунанд.
Ва фарёдҳои Лоикро ба фарёдрас бирасонанд,
Ки Лоиқ ба ин доғ мурд...
Ва эй кош, шоироне, ки баъди ӯ оянд,
Ба ҳангоми худ аз қадршиносии мардумон бархурдор
гарданд.
Ва дар сари вақт посашон доранд!!!

ВИҶДОНИ БЕДОРИ АДАБИЁТ

(дар сӯғи устод Лоиқ)

Устод Лоиқ чашм аз ҷаҳон фуру бааст. Баъд аз панҷоҳу нӯҳ сол синну чиҳил сол фаъолияти пурсамари адабӣ ва фарҳангӣ. Дар мавриди марде, ки инак дар миёни мо нест, қазоватҳои фаровоне шудааст, ҷӣ дар замоне, ки дар қайди ҳаёт буд ва ҷӣ инак, ки зиндагии хокиаш ба поён расида. Вале имрӯз барои мо яқин аст, ки Тоҷикистон бо пешомади марги устод Лоиқ бузургтарин шоир ва ровии дарду армонҳои миллатро аз даст додааст. Ин ки Лоиқ бузургтарин суҳанвари рӯзгори мо, дар Тоҷикистон буд, ҳарфест, ки оиро фақат кӯр метавонад, инкор намояд... Маргаш дар ҷомиъаи мо ва ба вижа миёни форсизабононе, ки ба шеърӯ адаб дилбастагӣ доранд ва суҳан ва ҳунари пеши эшон арҷ дорад, танини баланде дошт ва бисёре аз шеършиносон ва ошиқони назми форсӣ сӯғашро бузург доштанд Ҷӣ доно бар онанд, ки шоире тавоно ва дардошно аз даст рафт. Он ки шеърӯаш бонги бедорию хушёрӣ буд, он ки садои ҳазинаш мардумро ба огоҳӣ меҳонд, он ки шеъри асилаш ба дардҳои ҷону рӯҳи миллат марҳам буд, он ки ошиқи меҳан будӯ забони форсӣ ва ҷун ошиқи содиқ заҳр меҳӯрду қанд меангорид. Он ки бо каломии ширинаш боз дасти кам бист-сӣ сол, метавонист, дарду армонҳо ва розу ниёзҳои миллати бадбахт ва бепуштупаноҳи моро таҷассум намояд...

Лоиқ аз нодиртарин чехраҳои рӯзгори мо буд, ки ҳеҷ гуна шабоҳате ба аҳаде надошт. Ӯ ба қавли фарзонае дар ҷаҳони бемаъние мезист, ки дар он инсон меҳӯҳад аз дасти дӯст ба душман паноҳ бибарад ва дар ин бемаънигӣ маъний мечӯст. Шеършиносе гуфта буд, ки вазифаи аслии шоири ҳақиқӣ, маъний бахшидан ба ҷаҳони бемаънист,

гирди ҳам овардани аносири номавзун ва мавзунӣ бахшидан бар онҳост... Ин коре буд, ки Лоиқ тайи чихил сол бо рӯҳи бешикаст анҷом дод ва дар ин чода аз пешгомон буд... Ӯ бо садоқати камназир шеърро ба зиндагӣ ва зиндагиро ба шеър пайванд дод. Зухури Лоиқ ба адабиёти Тоҷикистон, падидае буд, ки гӯиё миллати мо садсолаҳо ӯро интизорӣ мекашид. Дар кори пайванд додани шеър ва зиндагӣ, ҳикмату хиради мардумро то пояи шеър авҷ додан, адабиёти форсии Варорӯд дар сад соли охир шоиреро ҳамсанги Лоиқ наёфаридааст. Ӯ омаду хитоб кард: Ало эй муташоирҳо, ҳама, хомӯшӣ бигзине! ва ҳамчунин таъкид намуд: Ман он рӯдам, ки андар роҳи тугён, на санги раҳ на соҳил мециносам! – Зухури ӯ ба адабиёти мо, посух ба ниёзҳои миллате буд, ки солҳо дар «чоҳи сабр» ба сар мебуд ва дар интизори наҷот буд. Нигоҳи ӯ нав буд ва паёмаш аз қаламрави ҷадида хабар меод. Ҳам аз шаб суҳан мегуфт ҳам аз рӯз, ҳам аз ғам суҳан мегуфт ҳам аз шодӣ, ҳам навмед буд ҳам умедвор, ҳам аз дард мегуфту ҳам аз бедардӣ, ҳам аз марг мегуфту ҳам аз зиндагӣ... Аз ин рӯ, шеъри Лоиқ шеъри ҳама лаҳзаҳост.

Лоиқ аз нахустин шоироне буд, ки бо густурдагӣ ва нерӯмандии тамом маъниофаринӣ мекард ва маъонии баландеро, ки дар ниҳонхонаи қалби мардум нухуфта буд, берун мекашиду шеър мекард ва дубора ба мардум пешниҳод менамуд. Шеъри Лоиқ шеъри мардумӣ ба маънии воқеии ин таъбир аст. Дониш ва хиради мардум дар шеъри Лоиқ таҷассум ёфта ва ҷавҳари шеъри ӯро ташкил намудааст. Он чӣ аз дили мардум мегуфт ва ҳунармандона мегуфт, зуд ба дилҳо роҳ меёфт. Ва Лоиқ дар воқеъ шоири дили ҳазорон буд... Мо ҳеҷ нафареро аз шоирони рӯзгори мо дар Тоҷикистон намедонем, ки ба андозаи устод Лоиқ маҳбубият ва маъруфият дошта бошад ва дар саросари кишвар ӯро дӯст дошта ва ашъорашро дар баробари осори классикони адабиёти форсӣ арҷ гузоранд... Пуртироҷтарин китоби шеър, ки дар Тоҷикистон нашр мешуд, китобҳои устод Лоиқ буд. Бисёре аз ғазалҳо ва таронаҳои устод Лоиқ ба мусиқӣ даромада, оҳангсозони тоҷик ба онҳо оҳанг бастаанд ва аз сӯйи овозхонҳои мухталиф иҷро мешаванд.

Ман устод Лоикро виҷдони бедори адабиёти Тоҷикистон медонам. Қабл аз ҳама барои он ки Лоик ҳаргиз адабиётро василае барои даст ёфтагӣ ба ҷоҳу ҷалол накардааст, чунонки ин корро дар Шӯравии собиқ ва Тоҷикистони кунунӣ бисёриҳо кардаанд ва ҳарчанд ашъорашон чандон моли адабиёт набудааст, вале дар ситоиши низом ва масоили камарзиш, он қадар хомаронӣ кардаанд, ки дар воқеъ бархе аз он шеърҳо қабл аз худованди хеш мурдаанд. Устод Лоик аз онҳое буд, ки чароғи нимамурдаи шеъри форсиро дар Вароруд дубора рӯшан намуд ва ба сухан болу пар бахшид ва равиши шеъру шоириро дар кишвари мо дигар кард. То Лоик пучғӯию умумигӯӣ, ноҳида гирифтани дарду армонҳои миллати мазлум, шиорпартоиҳои манзум ва ситоиши низом бисёр ривож дошт. Мӯъмин Қаноат (устод Лоик борҳо гуфта буд, ки Мӯъмин Қаноат ба ман ҳаққи устодӣ дорад С.А.). Лоик ва каме баъдтар Бозор Собир аз онҳое буданд, ки талоши сангин ба ҳарч доданд, то шеъру адаби моро аз ин вазъи нангин раҳойӣ бахшанд. Дар ин роҳ устод Лоик аз ҳама бештар муваффақ буд ва кӯшишҳои ӯ чашмигиртар аст. Ӯ ба ҳақде мазмуну мафҳуми тозаро ба шеъри мо ворид кард, ба ҳақде шеърро ба зиндагӣ ва зиндагиро ба шеър наздик кард, ки ту гӯӣ дар ин замина беназир буд. Шеъри гузаштаи мо низ дар Вароруди чаҳорсад соли охир, дар бисёр маворид дур аз зиндагии мардум буд, ағлаби шуъарои мо дар пояи тақлид (бештар аз сабки ҳиндӣ ва аз шоири бузург Бедили Деҳлавӣ тақлид мекарданд) қарор дошт. Шеъри тоҷик дар замони шӯравӣ бошад, бештар тақлид ба адабиёти рус буд ва пур аз шиъорпатоҳо ва зерӣ фишори идеолужии кумунистӣ қарор дошт. Табиист, ки намунаҳои истисноӣ низ мавҷуд аст, вале манзури мо раванди умумии шеъру шоирӣ мебошад.

Устод Лоик аз суханвароне буд, ки бо қору пайкор ва вучуди хеш фазои маънавии як кишварро тағйир мебахшад ва осори гаронарҷе аз худ ба мерос мегузоранд, ки он ганҷи шойгон дар тӯли қарнҳо бузургии эшонро муҷаллотар месозад, ман мутмаином, дар беҳтарин ашъорӣ худ устод Лоик лаҳазотеро аз зиндагии гузарои мил-

лати мо дар чихил соли охир ба ҳадде устодона таҷассум намуда ва зиндагии моро дар он ашъор мунъакис намудааст, ки баъд аз қарнҳо низ тароват ва ҷилваҳои он хоҳиш нахоҳад ёфт. Ба вижа дар китоби «Фарёди бефарёдрас» (1997). Ин китоб саропо дард аст, саропо фарёд аст, саропо ишқ аст, саропо нафрат аст, саропо шафқат аст... Ин китоб фақат шеър нест, ин китоб таърих, таърихи даҳ соли охири зиндагии мо, балки болотар аз ин, таҷассуми воқеияти рӯзгори даҳшатзои миллати мост. Шоир тавонистааст фоҷиаи зиндагии як миллати бахтбаргаштаро бо ҳама фарозу фурудҳояш ба ҳадди шеър авҷ диҳад... Дар ин китоб як инсонӣ содда, ки аз қалби тӯдаи мардум бархоста, ва дар қалби тӯдаи мардум зиндагӣ кардааст, ҳасрату таассуфҳои пинҳонии онҳоро бо садои баланд ба забон меорад ва суханонаш танини гириялуд дорад. Ин китоб саргузашти саргардонҳои фардест, ки рӯзгоре бо гуруру эътимодаш дар кӯчаҳо фарёд мекард, вале ҳоло дилмурда, ғамгин, афсурда, парешонаҳвол роҳи раҳой мечӯяд... бо садои ҳазин, вале котеъона бонги бедорӣ ва хушёрӣ мезанад, ӯ бонги хатар мезанад ва моро меҳаҳад аз роҳи нобудӣ боз гардонад, роҳи начотро нишон бидиҳад. Лоиқ он қадр содиқона ва самимона сухан мегӯяд, ки наметавон ин китобро як бор хонду канор гузошт. Хар сатри ин китоб бо хуни дил навишта шуда ва хонандаро шадидан таҳти таъсир қарор медиҳад. Ин китоб он қадр ҷозоба дорад, он қадр пурмӯхтаво ва пурмоя аст ва он қадр сӯзи дил дорад, ки ман китоберо аз адабиёти кунунии тоҷик дар ин поя нахондаам...

Лоиқ забони шеърӯ адаби моро тағйир дод, ӯ суханро боз боло бурду бар курсӣ нишонд... Вақте шумо шеъри Лоикро мехонед, агар суханшинос бошед медонед, ки сухани ӯ то чӣ андоза устувор аст ва агар маънӣ шиносед, дармеебед, ки гуфтори ӯ дар бисёр маврид аз ҷон сарчашма гирифта ва аз буни дандон бархоста аст. Лоиқ дар баробари забон дасту поча набуд, чаро ки дар забон тасаллутӣ комил дошт. Гоҳо вақте шеъри устод Лоикро мехонед, гумон мекунед ҳамаи аҷзои ин шеър пеш аз гуфта шудан вучуд доштааст. Ин нукта ҳам дар мавриди ашъори дар анвоъи суннатии назм офаридаи Лоиқ содиқ аст

ва ҳам дар мавриди ашъоре, ки бо шеваи ҷадид гуфта аст... Насри ӯ ба ҳадде асолат ва ширинии форсиро ҳифз намуда ва муассир аст, ки ба гумони ман назари ӯ дар адвори мухталифи адабиёт низ чандон зиёд набудааст. Дар ин замина, метавон аз мақолаҳои фаровон, гузоришҳои адаби ва тарҷумаҳои ӯ, ёдовар шуд. Баъзе аз мақола ва навиштаҳои ӯ, аз ҷумла андешаҳои ӯ дар муқаддимаи китобҳои устоди гаронмоя ва чеҳраи беназир илму фарҳанги Тоҷикистон Муҳаммадҷон Шакурӣ «Хуросон аст ин ҷо...» ва китоби «Тоҷикон бо рамзи комилан сиррӣ», ки онро раиси пажӯҳишгоҳи таърих Раҳим Масов интишор кардааст, аз лиҳози ширинии баён ва мӯхтавои ангезандаи худ дар адабиёти мо беназир аст ва арзиши ин мақолаҳо камтар аз арзиши он китобҳо нест. Ин осор ҳама дастоварди тасаллут бар адабиёти гузаштаи мо ва забони форсист. Шеъри Лоиқ шеъри бадеъ, вале ошност. Аз ин ҷиҳат шабоҳатҳои ба шеъри Маҳдии Ахавони Солис дорад. Ба далели ин ки тақия ин ду шоир ба навъи классикии адабиёт. Ин бад-он маъност, ки онҳо аз абзори мумтоз ва ошно истифода мекунанд ва ё ба қавли Ризо Бароҳанӣ, шеършиноси номдори Ирон, абзори ҷадидро то ҳадди абзори мумтоз ва ошно қадим боло мебардоранд ва бартарӣ мебахшанд...

Устод Лоиқ он қадр ба шеъри гузашта тасаллут дошт ва он қадр аз мактаби шоирии эшон сухан омӯхтааст, ки ба назари ман аз ин ҷиҳат дар Тоҷикистон ҳеҷ ҳамтӯе набошад... Ӯ бо сухан ҷаҳони берангро рангин мекард ва ба қавли яке аз шоирони нағзи мо «аз ҳеҷ чиз шеър месохт».

Пайравону муқаллидони фаровони ӯ низ дар ҳунари суханварӣ, дар фаро гирифтани забони шоирона ва дар офариниши маънии фарсахҳо аз ӯ дур ҳастанд, магар ба истиснои Фарзона, ки дар ин замина кӯшишҳои ҷасурона ва бозёфтҳои ҷононае дорад ва забони гулу гиёҳ ва мӯру малах ва шабу рӯз ва ҳузну сурур ва хобу бедорию бисёр дақиқ фаро гирифта ва огоҳона истифода мекунад. Ва дар фарогирии паҳлӯҳои ҷадид ва паймудани роҳҳои ноқубида ва андарёфти маъонии ноб ва шеъри нав аз пешгомонаст...

Устод Лоиқ шоире буд бо шӯру шаъфи хос, бо фар-

мони хун ва сиришт ва бо раҳнамоии андеша ва хирад ба сӯйи фарҳанг ва ойини миллии кашида шуда буд. Ӯ бо раҳнамоии ҳуши саршор ва ишқи фаровон ба меҳан, ба вижа меҳани таърихии тоҷикон ва дар маҷмӯъ эронӣён ва фарҳанги беъазирӣ забони форсӣ ашъоре супурдааст, ангезонанда ва дар худшиносии миллии мо бисе муассир. Дилбастагӣ ва ошноии Лоиқ ба таърихи пурифтихор ва дар айни ҳол пурфоҷиан миллат ва адабиёти пурборӣ он дар рӯҳияи Лоиқ асари шигарфе гузошт. Ва ҳар касе, ки ба осори устод Лоиқ ошност, он таъсирро ба ҳубӣ эҳсос мекунад. Ба назари ман, устод Лоиқ як қаҳрамонест, ки гӯшаш бидеҳкор ҳеҷ ҳарфе нест ва ба ҳеҷ чизе намеандешид ва саросари рӯҳаш ва ҳамаи вучудаширо диловарӣ ва ишқ ва фидокорӣ пур карда буд. Ӯ бо сагиру кабир рафтор ва муносибати яксон дошт, рафтори шарофатмандона ва фурутанӣ дарвешона. Ба дунё ва дунёпарастон саҳт безътино буд. Вусъати иттилоъ ва табаҳхураш дар забон ва адаби форсӣ ва дилбастагиаш ба фарҳанги тоҷикӣ ва иронӣасл, маҷзубияташ ба шеърӣ адаби беъазирӣ забони форсӣ ва ишқи амиқӣ ӯ ба Фирдавсӣ ва Мавлоно, ба Хайём ва Соиб, ӯро вомедошт, ки дар ҳама кас ва ҳама чиз муҳаббат варзад ва аз ин рӯ қалби пок ва синаи бекинаӣ ӯ, гунҷоии чизе ҷуз ИШҚ ва сафо ва вафодориро надошт. Бисёр хунгарм, вале нозукдил буд ва ин сифоти олий сарчашмаи он завқи латиф ва фикри шарифест, ки моӣ чӯшиши ҷунин ашъори шӯрангез ва дилнишин ва шево, ки ҷун об равону ҷун шакар ширин аст, гардидааст. Ашъори ӯ гувоҳи ҷирадастӣ ва балогат аст. Ӯ аз ашқоли дар ҳамон рӯзгор роиҷи шеърӣ форсии Тоҷикистон шурӯъ кард, шаклҳои қарордодии шеърӣ кӯҳани форсиро дубора эҳё кард, шеърӣ нимой ва ашқоли ҷадидро таҷриба намуд. Бисёре аз аносирӣ забони муосир ва дар қанори он забони классикро дар шеърӣ худ истифода кард.

Дар даҳсолаи охир, ҳаводисӣ ҷанги бародаркушӣ, хушқолии фарҳанг, зӯргӯйӣ, қатли ҳазорон тан аз мардуми беғуноҳ, даҳҳо тан аз фарҳангиёни волоғуҳар ва ё ба қавли устод Лоиқ «ашрофзодагон», ки бо бархе аз эшон равобитӣ дӯстона дошт, фирори мағзҳо аз кишвар (Аз ин

қаламрав аҳли қалам рафт, Хар кас алам шуд бо сад алам рафт!), тахаммули бемориҳои гуногун, дили бисёрдон ва чашми бисёрхони ӯро ба дард афканда буд ва танашро ранҷур сохта буд. Ӯ дар шароите қарор дошт, ки таҳдиди қаламҳои ҳақнавис ва забонҳои ҳақгӯ дар авҷ буд. Вале ӯ ҳаргиз наметавонист дар баробари бедодиҳо ва номардумҳои рӯзгор хомӯшӣ гузинад, дар баробари аносири зургӯй ва қонуншикан сари таъзиму таслим фуруд оварад, бо мутамаллиқин ва чоплусон мудоро кунад, ба риёкорон ва дурӯггӯён ҳамсадо шавад. Ӯ наметавонист, нафасро дар сина хафа кунад ва дар баробари чанголҳои олуда, ки гулӯйи мардумро гирифта, таҳдид мекарданд, ки фарёд накунад, хомӯшӣ гузинад ва фарёд назанад. Ӯ ҳаргиз наметавонист, бо онҳое, ки аъмоли ношоистаи хешро аз номи халқ анҷом меоданд, нафрин нафиристад. Бисёре аз ашъори устод Лоиқ ва ба вежа кулли ашъори китоби охирини устод, ашъори иҷтимоӣ аст. Шак нест, ки дар баробари ҳаводиси кишвар, ӯ наметавонист, аз ишқҳо ва дардҳо ва хаёлоти худ ҳарф бизанад. Бархе аз хомазаноне, ки дар бораи шеър навиштаанд, вале ҳанӯз шеърро нашнохтаанд, чунин пиндоштаанд, ки шеър агар мубаййини масоили иҷтимоӣ бошад, хушқу камэхсос мешавад. Ин андеша аз ноогоҳӣ аст, зеро онон хаёл мекунанд, ки дар ин сурат шоъир ҳамеша бояд шиърҳои сиёсӣ бидиҳад ва ҳарфҳои рӯзмарраи сиёсӣ, гурӯҳӣ ва ҳизбӣ бигӯяд ва ё мақолоти рӯзномаиро ба назм оварад. Дар сурате, ки баръакс, ба қавли доктор Алии Шарифатӣ, ҳар шоире, ки мекӯшад то сарзамини тоза ва биниши тоза ба мардум бидиҳад, мекӯшад то инсонро дар сайри хеш ба сӯйи камол ва азамати рӯҳ ва андеша ва эҳсос бибарад шоъири иҷтимоӣ мебошад. Алии Шарифатӣ мегӯяд: Аз ин даста аст: Мавлавӣ, Саной, Носири Хисрав, Аттор, Ашраф, гӯяндаи тавонои инқилоб (мудири Насими Шимол),... Баҳор ва Парвин. Мо илова мекунем: Иқбол, Халилуллоҳи Халилӣ, устод Лоиқ, Нодири Нодирпур, Маҳдии Ахавони Солис, Фурӯғ, Фарзона ва ғайра... Устод Алии Шарифатӣ дар номае, ки ба дӯсти шоъираш иншо карда буд, менависад: «Шумо ки метавонед ҳарф бизанед бисёр ноҷавонмардона ва ғайримунсифона аст, ки аз ху-

датон... сухан бигӯед. Дар шаҳре, ки имони мардум дасти равзаҳонҳои яқтумонӣ ва ваъози давлатӣ аст, афкори иҷтимоӣ ва ошно бо тамаддунашон дасти синамоӣ шаҳрзоду «Сиёҳу сафед» ва радиёи Техрон, шумо сангинтарин вазифаро бар ўҳда доред. Агар барои наҷоти ин насли бечора коре, ки аз дастатон бармеояд, накунед, бузургтарин хиёнатхоро кардаед.

Ҳоло ки дару девор дар Эрон барои хоб кардан лолоӣ меконанд, Шумо чаро қир қиру замзама ва нола мекунед. Фарёд бикашед то бедор шаванд! Ман фикр мекунам, ҳамин номаи устод Шарифатӣ низ номаи хусусӣ нест ва ашъори солҳои охири устод Лоиқ ба наҳве посух дар баробари нуқоти фавқ мебошад...

Бояд ёдовар шуд, ки дар ин миён ҳар гурӯҳе ва ҳар ҷиноҳе Лоиқро дар сафи худ дидан мехост, ҳар касе мехост аз обрӯ ва маҳбубияти устод ба суди хеш истифода кунад. Вале Лоиқи мутмаъин ба ин ки «Ҳар ҷо ки хизб ҳаст, кизб низ он ҷост» ҳаргиз бо ҷиноҳе набуд, балки бо мардум ва тӯдаҳои мазлуми кишвараиш буд... ва бархе аз рашк ва ҳасодат ва номардумӣ, дар ҳақиқӣ ў қилу мақолҳои беҳуда ва ҳою ҳуйҳои мурғизонаеро раво диданд... Бархе аз гурӯҳаҳо бо кӯтаҳназарии палидона, дар ҳақиқӣ ў шоеъотеро пахш намуданд, ки гӯиё Лоиқ аз рафтори зишти гурӯҳе дифоъ намудааст. Ва ҳатто бо супориши ғурӯмоёгонӣ хомафарсо бадсириште дар ҳақиқӣ устод Лоиқ ҳақоратномаи манзуме «иншод» намуда, дар деҳаяку ноҳияку маҳаллаки хеш пахш намуда, талош намудаанд, ки ўро «сиёҳ» кунанд... вале ҳаргиз ба ҷое нарасиданд, Чаро ки нури хуршедро наметавон бо доманҳои нопоки ғараз пинҳон кард. Бархе аз хомазанони ҳасуд ва нотавонбин, ки аз хеш бузургтарошӣ мекарданд, дар ҳақиқӣ ў бадгӯӣ намуда, дар маҳфили маҳаллино ибтидоии худ, ковишҳои адабӣ, ҷасорати ҳунари ва дарду ранҷҳои захираҳои ўро ноҳида мегирифтанд... Ва табиист, ки чунин аҳвол ва авзоъ рӯҳи латиф ва завқи зарифи ўро, ки ба қавли доно аз нафаси фариштагон ҳам малул мешуд, ба саҳтӣ меозурд...

Агарчи ин мусибатҳо ва номулоиматиҳо мӯҷиби сардариӣ ва харобии аъсоб мешуд, вале устод боз ҳам аз

роҳу эътиқоди худ нагашт ва чавонмардона дар муқобили ҳақоратҳо ва палаштиҳо истод ва бо ашъори ноб ва каломии нотакрори худ ба ҳамагон посух гуфт:

*На ёри «Шаҳидон» на «Озодихоҳ»,
На бо ин сипоҳу на бо он сипоҳ.
Миёни ду дунё манам рӯсафед,
Миёни ду майдон манам рӯсиёҳ...*

*Зи бас маънии номи ҷадду номи худ намедонӣ,
Чӣ донӣ маънии раббонии оёти Қуръонӣ
Мусулмонӣ ба идрок аст, дарки зоти он пок аст,
Туро бо мағзи зулмонӣ, намешояд мусулмонӣ.*

Дар воқеъ агар дигарон камон мебардоштанд, ӯ қалам бармедошт, агар дигарон дар паноҳи гурӯҳақхоё буданду бо он менозиданд, ӯ ватан дошту бо Ватан менозид. Дар ин чанд соли охир борҳо ба бемористон уфтода буд. Дар бемористони қалб табибон талош мекарданд, ки ўро шифо бахшанд ва начот диҳанд. Вале ин бор ба қавли Мавлоно:

*Чун қазо ояд, табиб аблаҳ шавад,
В-он даво дар нафъ ҳам гумраҳ шавад.
Чун худо хоҳад, ки марде бифишурад
Сардӣ аз сад пӯстин ҳам бигзарад
З-он ки ҳар як з-иң маразҳоро давост
Чун даво напзирад он феъли худот.*

Устод Лоиқ дар беҳтарин шеърҳояш дилбастаи гузашта аст ва чун гузашта ҳаргиз такрор нахоҳад шуд, дардаш бедармон мемонад. Вале Лоиқ ин дарди бедармонро бо хирадмандии пайгамбаронае баён мекунад. Чаро ки устод Лоиқ аз огоҳиҳои фаровоне, ки дошт, хуб медонад, ки инсонии имрӯз сарнашти рамзии Одамро, ки саршори ҳақиқат аст дар воқеъияти зиндагии заминиаш таҷассум медеҳад, ҳамон инсоне, ки ба қавли устод Алии Шарифатӣ «...то аҳмақ аст, дар бихишт ба сар мебурд ва ҳамин ки меваи мамнӯъи огоҳиро маза кард, ҳабут мекунад ва зиндагияш аз фароғати гиёҳӣ ва ҷонварӣ ба

«талош ва чиход» бадал мешавад ва табъиди замин ва гарикӣ ранҷ!» мегардад. Ин хирадмандии пайгамбарона чизест, ки ба қавли доное аз аъмоқи ҷон меҳезад ва забонро муталотим мекунад ва мушавваш месозад. Адами норизоият аз ҷаҳон, забон ва ояндаро баён мекунад ва мудом бар гузаро будани ҳаёти одамӣ таъя мекунад. Бо зулм ва тирағӣ ва палаштӣ мубориза мекунад, аз одами золим нафрат мекунад ва дар канори мазлумон қарор мегирад. Ва дар ҳама ҳол аз ҳадиси нафс даст барнамедорад, чаро ки одамӣ омадааст, то шаҳодат бидиҳад, ки дар ин ҷаҳон будааст ва ин чунон аст, ки устод Лоиқ бо ҳамон дарди бедармонаш, ки дарди бедармони ҳамаи инсонхост, вақте ки дармегузарад, дар намегузарад, балки мепайвандад ба ҷамъи мо, ба ҷамъи муштоқони дигаре, ки баъдан хоҳанд омад, ба ҷамъи дардмандони бедармони оянда, ки ҳамеша эҳсос хоҳанд кард, ки аз як маркази асли дур шудаанд, хоҳ аз ҳавзаи тафаккури устод Лоиқ, ки худро вориси Рӯдакию Фирдавсию Хайёму Ҳофизу Мавлоно медонист ва хоҳ аз ҳавзаи тафаккурҳои дигар...

Устод Лоиқ дар зиндагии ҳеш ҳеҷ оромиш ва осоиш надошт. Ӯ дақиқан медонист, ки шоир будан қабл аз ҳама инсон будан аст. Мо бисёре ро медонем, ки рафтори рӯзонашон ҳеҷ рабте ба шеършон надошт. Вале устод Лоиқ аз онҳое буд, ки рафтору пиндораш ба ҳам мувофиқ ва мутобиқ буд. Ӯ ба онҳое, ки ба шеъру адаб хиёнат мекарданд, ба онҳое, ки вақте шеър мегӯянд, шоир ҳастанд ва баъд аз он дубора як одами зишт, шикамбора, золим, кӯтаҳназар, ҳасуд, бадбахт ва ҳақир мешаванд ва ба корҳои ношоистае даст мезананд, нафрат дошт. Борҳо шуда, ки ман шоҳид будам, ба ҳарфҳои зоҳиран дурусти ин ё он нафар, лабханд мезад ва вақте мепурсидам, мегуфт: — Ман ҳарфи ин одамҳоро қабул надорам! Баъдан собит мешуд, ки устод ҳақ буд... Дар воқеъ устод Лоиқ бо он ишқи саршор ба зиндагӣ ва он имони қавӣ ба лузуми ваҳдати шеър ва зиндагӣ, табиист, ки душмани рақами яки риёкорон, ҷоплусон ва ҳасудон мешуд. Нафрат ба ин қабил афродро мо дар бисёре аз осори устод Лоиқ хондаем. Ӯ аз «худбаҳоёни мутамбир», «савдогарони шеъру оҳанг», «нотавонбинони қачдил», «ҳаннотҳои илму

фарҳанг», ки «аз сари ҷаҳли мураккаб» «миси худро ҳама тилло шуморанд» нафрат дорад ва алайҳи онҳо бонг буланд мекунад:

*... Шумо аз ними ҷону ними нони хеш метарсед,
Шумо аз зиндагию аз ҳақиқат беш метарсед
Шумо на қобили раме, шумо на лоқи базмед,
Шумо савдои шеъред? Қаҳ! Қ-а-ҳ! Қа-а-аҳ!
Шумо савдогари назмед!!!*

Лоиқ ҳамеша ранҷ мебурд: барои вазъи ҷомиъаи мо, барои нодониҳоямон ва худношиносихоямон, барои маҳалгароихои рӯ ба рушд ранҷ мебурд. Сарнавишти пурфӯҷаи миллат, аз марокизи асли ва шахрҳои ази-мушшаъни худ дур афтодану дар кӯху камарҳо макон ҷустани тоҷикон, бемаърифатӣ ва инҳитоти маънавӣ, вазъи забони форсӣ дар ҷаҳон, вазъи Афғонистон, вазъи тоҷикон дар Ўзбекистон ва ўзбек шудани миллионҳо тоҷик, вазъи Эрон ва ироният дар кул, вазъи ҷаҳони имрӯз, ўро ором намегузошт. Ў барои башар ва ҷомиъаи башарӣ ранҷ мебурд, ки ин ҳама солус ва риё, ин ҳама таъассуботи аҳмақона, ин ҳама фасоду касод, зиндагии мардумонро сиёҳ кардааст. Устод Лоиқ дар давоми фаъолияти хеш ҳамаи талошу тавони худро ба харҷ дод, то мо худро бишносем, бедор шавем, аз худ номус ва шарафи инсоният миллии хеш дифоъ намоем. Каму беш бедории солим ва талоши хештаншиносие, ки солҳои ҳафтодум ва ҳаштодум дар ҷомиъаи мо падидаи омад ва бадбахтона бо фоҷиаи ҷанги хонумонсӯз ва бародаркушӣ, ин раванди солим ба таъхир уфтод ва ё мутаваққиф шуд ва ё бадтар аз ҳама лағоми ин раванд ба дасти афроди камсавод ва ноогоҳ уфтода, бо тамоюлоти носолими ва хатарнок пеш меравад, аз баракати адабиёт ва қабл аз ҳама шеър будааст. Заминаҳои ин бедодиро устод Айнӣ, донишманди бузург ва сиёсатмадори фарзона Бобочон Ғафурӣ, нависандаи фозил ва ҳудогоҳ Сотим Улугзода, шоирони бузург Мӯъмин Қаноат, Лоиқ, Бозор Собир, олимони воқеъӣ Абдулғанӣ Мирзоев, Муҳаммадҷон Шакурӣ, Акбари Турсунзод ва дигарон гузошта буданд. Дар бедорӣ ва худо-

гоҳии насли мо, дар сй соли охир нақши шеърӣ шоирони мазбур ва ба вежа ашъори Лоиқу Бозор Собир бисёр муассир аст ва мо ҳама, маҷӯни эшон ҳастем... Ҷоҷиаи ҷанги бародаркуширо дар Тоҷикистон, ҳеҷ нафаре натавонист, ба андозаи устод Лоиқ, бо ҳама паёмдаҳои нангин ва авоҷиби муҳликаш таҷассум намояд. Гоҳе авҷот ман фикр мекунам, устод Лоиқ бо он дили нозук ва мағзи мутафаккир, чи гуна тавонист дар он муҳити ақлқуши ҷаҳлпарвар ҳама он ҷоҷеъаҳоро таҳаммул намояд ва боз соли чанд бо шикебой ва ҷавонмардӣ, новобаста ба хорию зориҳои фаровон, ки устод шоҳиди он будааст ва хонандаи зақӣ онро аз ашъори дар он солҳо гуфтаи шоир ба хубӣ пай мебарад, зинда бимонад ва алайҳи пастихо ва палаштихо ва бедодии замон бо ҷасорати тамои биразмад. Ҳар касе мехоҳад ҳақиқати ин нуқтаро дарёбад, ба китоби «Фарёди бефарёдрас» рӯй биёварад. Ман фикр мекунам зиндагии устод Лоиқ дар он солҳо ва дар он муҳит тасодуфӣ нест ва Худои якто ҷони ӯро ҳифз кард ва бо дасти ӯ сафаҳоти рӯзгори миллати моро барои наслҳои баъдӣ таҷассум намуд. Танҳо шоире, ки неруи яздонӣ ва рӯҳи Фирдавсиёна дорад, шоире, ки ба таърихи пурифтихор ва дар айни ҳол пурҷоҷиаи миллат ва адабиёти пурбори он дилбастагӣ ва ошноӣ дорад ва он осор ба ӯ асари шигарфе гузоштааст, метавонист бо ҳама бадиҳо ситезад ва аз сӯзи дил ва бо амри вичдон ва бо шеърӣ баланд ҷоҷиаи рӯзгори моро ҷовидона созад. Бо нигоҳи жарф ба осори устод Лоиқ ба осонӣ метавонем он чиро ки бо фармони дилу ҷон гуфта ва бо гунаи дебое «танида зи дил бофта зи ҷон» падида овардааст, ташхис намоем. Ва хушбахтона аглаби шеърҳои Лоиқ ҷунин аст. Бо баррасӣ дар осораш ба хубӣ хувайдо мешавад, ки ба гузашти замон ва ошноӣ бо фарҳанги асили форсӣ-тоҷикӣ андеша ва осораш сайқал ёфта ва суханонаш устувору пурмағз ва оташин ва ширин шуда аст. Шамси Қайси Розӣ мефармуд: «...бидон, ки шеър дар асли луғат дониш аст ва идроки маъонӣ...» Устод Лоиқ бо дарки ин маънӣ аз донишҳои лозима бархурдор шуда буд ва талошаш ба маъниофаринӣ бештар буд... Замоне ман ҳамаи навиштаҳоеро, ки дар ҳадди имкони ман буд, дар бораи шеър

гирдоварӣ кардам ва дар сӯҳбате бо устод Лоиқ аз ину он иқтибос мекардам. Ӯ бо як табассуми малеҳ ба ман гуфт, додарам, ман бархе аз китобхоеро, ки ном бурдӣ, хондам, талош кардам донам, ки шеър чист, вале то кунун, бароят мардона қоил мешавам, намедонам, ки шеър чист ва фикр мекунам ҳеҷ каси дигар ҳам то охир ба жарфо ва паҳноӣ мафҳуми шеър нарасидааст. Баъдан устод Лоиқ дар ин мавзӯё шеъре ҳам навишт. Гуфтам, устод шеъри бисёр хуб аст, гуфт – Шеър он чизест, ки аз пиндори мо болост, он нурест, ки роҳи моро рӯшан месозад. Гуфтам, устод, ҳамон фурӯги эзадист, ки ба дили ҳар кӣ битобад аз ҳамгинон бартарӣ ёбад ва шумо хушбахтед, ки ин фурӯг ба Шумо расида. Устод гуфт фарри эзадӣ ба подшоҳӣ мерасонад ва хандид, ман гуфтам ҳамчунин гузаштагонӣ мо бовар доштанд, ки аз неруи ин нур аст, ки касе дар камолоти нафсонӣ ва рӯхонӣ комил гардад аз сӯйи худованд ба паёмбарӣ баргузида шавад. Ва аз Зардушти Спитамон – нахустин паёмбари ростин ва нахустин шоири ростин ёдовар шудем...

Шопенхауер гӯяд: – Шеър хунари ба қор андохтани пиндорхост ба дастерии вожаҳо ва Кант андешаманди бузурги олмонӣ мегӯяд: «... аз миёни ҳама хунароҳи зебо шеър баландтарин ва нахустин пойгоҳро дорад, зеро ба неруи пиндор ва тасаввур озодӣ мебахшад ва табъро густариш медиҳад ва метавонад аз миёни ҳама суратҳои бекароне, ки ба як маънии рӯшан ва устувор вобаста ҳастанд, он суратхоеро намоиш диҳад, ки маънии номбурдаро ба як фаровонии андеша ҳамроҳ месозад ва онро суратгумон ва пиндор (идея) медиҳад. Аз сӯйи дигар тавоноии раҳо гашта аз фармони табиъатро рӯшантар сохта, то он ки битавонад табиатро чун ҳама диданиҳо бубинад ва қореро ки анҷоми он аз тавоноии ҳис ва фаҳм берун аст, анҷом диҳад... Аъмоли шоирии устод Лоиқ барои мо ин ҳақиқатро собит мекунад...

Устод оромиш ва осоиш мехост, ки барояш имкони қору офаридгориро диҳад, оромиш ва осоише, ки барои ӯ ҳаргиз, чунонки мебоҷад, насибаш нашудааст... Дар замони шӯравӣ, зери фишори шадиди идеулужӣ ҳоким буд, гоҳе авқот он чи ки дилаш мехост имкони гуфтан надошт, вале

бо ин ҳама бо нубуги шоирӣ, ки бидуни шак худодод аст, он чизҳоеро гуфт ва он нукотеро рӯшан кард, ки то устод, касе аз хомазанони мо дар он бор ҳатто фикр накарда буд. Дар он рӯзгор ҳарфҳои миллию меҳаниеро устод ба адабиёт кашид, ки аз як сӯй мағзҳои моро таҳрик мекард ва аз сӯи дигар шоирону адибони моро низ, ба ҳамон чараён мекашид ва бисёриҳоеро медонем, ки баъд аз устод Лоиқ сари камзамин будани Тоҷикистон, фоҷиаҳои миллий, чудо шудан аз асли хеш, эҳсоси эроният таваҷҷӯҳ зоҳир намуда ва дар ин роҳ қорҳои шоёнро анҷом доданд. Хулоса, ҳеҷ худованди завқеро дар кишвари мо наметавон ёфт, ки аз осори ӯ димоғе тар насохта ва дил бад-ӯ набохта бошад...

Дар он солҳо устод Лоиқ баъзе шеъргунаҳоеро низ бо «амри Ватан» барои чашмбандӣ аз ину он ва дарёфти маъош ва барои намоиши чашмбандонае ба масъулин гуфтааст, то дар қанори он ҳарфҳо ашъори ростинашро низ ба табъ расонад. Дар он рӯзгор агар Лоиқ ва шоирони дигари мо, гоҳо ба гуфтани ашъоре мавзӯҳои камарзиш, барои намоиш ва ситоиш, вале на ба сӯзи дил ва амри вичдон сохта, намерардохтанд, барояшон ҳазор монета эҷод мекарданд ва эҳтимоли ба дасти мардум расидани осори ростини эшон хеле ночиз буд. Вале бо ин ҳама ашъори устод Лоиқ дар он солҳо ҳамвора силсилаҷунбони ҷунбишҳои иҷтимоии андешамандони тоҷик буд... Рӯҳи миллий ва ифтихори миллиро мо аз ашъори Лоиқу Бозор ёд гирифтаем... Устод дар орзуи эҳёи сунани миллий, бомаърифатӣ, пешравӣ, худшиносӣ ва сарафрозии миллат буд... Дар он солҳо буд, ки по ба пойи ҷаҳон Тоҷикистон низ дар ҳоли дигаргунӣ буд ва мардуми озода барои дарҳам шикастани садҳо ва даридани пардаҳои нодонӣ, ки бар асари фароғӯиҳои кумунистон дар ҷилави андешаҳо кашида шуда буд, камари ҷиммат баста буданд.

Устод Лоиқ, ки сари пуршӯре дошт, наметавонист аз чунин ғирудоре дур бимонад. Ва шеъри ӯ ҳамеша дар ҷилави андешаҳо қарор дошт:

*Чароги ленинӣ нураш адо шуд,
Чароги дину имонат муборак.*

Устод Лоиқ аз мафоҳили болонишинон ва замондорон канора мечуст. Ӯд дорам, соли 1990, вақте ӯро ба дафтари дабири аввали ҳизби куммунист даъват намуданд (ман дар дафтари кори ӯ, нишаста будам), бо кароҳат бахонаҳое пеш меовард, ки дар мулоқот бо раҳбари ҷумҳури ҳозир нашавад. Мегуфт, инҳо маро намефаҳманд, чанде пеш соатҳо талош кардам, ки зарурати расмӣ шудани забони тоҷикиро (форсиро) ба эшон фаҳмонам, мисли ин ки дар гӯши ҳар шашмақом хонда бошам... Беҳуда аст, баъд аз ҳар мулоқот фишори хунам боло меравад... Гуфтам, устод, роҳи дигаре нест, афроде мисли Шумо бояд ба инҳо фаҳмонад, ки расмӣ шудани забони форсӣ дар Тоҷикистон як амри зарурист. Барои ба болонишинон фаҳмондани ин масъала мо аз дигарон ақиб мондаем. Мо на фақат забон, балки бояд ҳатти форсиро эҳе кунем... Устод гуфтанд, — ҳоло мон, аввал забонро расман давлатӣ эълон кунанд, баъд дар бораи эҳеи хат низ бояд талош намуд.

Вақте ман дар Маскав номае таҳия намуда, имзои бузургтарин нависандагони шӯравии собиқро гирифтаам ва ба унвони масъулини вақти давлати Тоҷикистон ирсол кардам, аввалин касе, ки аз ин иқдом изҳори хушҳолӣ кард, Лоиқ буд. Ин муроҷиатномаи бузургтарин чехраҳои илму адаби шӯравӣ, ки дар он суҳан аз собиқаи пуршукӯҳи забони форсӣ ва зарурати расмӣ шудани ин забон дар Тоҷикистон буд, аввал дар рӯзномаи русии «Коммунист Таджикистана» ва баъдан дар рӯзномаи тоҷикии «Ҷумҳурият» ба таъ расид. Чопи ин муроҷиатнома дар Тоҷикистон сару садое эҷод кард..., ки тафсилоти онро дар ҷои дигар гуфтаам. Вале ҳамон замон устод Лоиқ, устоди азизи ман, Муҳаммадҷон Шакурӣ ва устод Акбари Турсунзод, ки барои расмӣ шудани ин забон, беш аз дигарон талош намуда ва саҳм доранд, аз ман офарин гуфтанд, ки он муроҷиатнома барои ҳаллу фасли масъалаи расмӣ шудани забон нақши муассире дошт... Устод Лоиқ на фақат аз беҳтарин донандагони забони форсӣ дар Тоҷикистон буд, балки бо осори хеш дар густариш ва эҳеи дубораи ин забон дар Вароруд нақши бузурге доранд, на фақат муҳарриқи эҳеи мучаддади забо-

ни шоирона дар Тоҷикистон буда, аз баракати ҳунари ӯ садҳо вожаи ноби форсӣ дубора дар адабиёти мо роиҷ шуд, балки даҳҳо вожаро медонем, ки устод Лоиқ сохтааст ва хуб сохтааст. То устод Лоиқ тоҷикон вожаи «чархбол»-ро намедонистанд, ба ҷои он «вертолет» мегуфтанд, дар Эрон бошад «хелекуптер» ва дар Афғонистон «хеликуптар» мегуфтанд. Ҳоло вожаи «чархбол», ки сохтаи устод Лоиқ аст ва бори аввал устод дар тарҷумаи китоби «Диёри домани гардун» истифода карда буд, на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар Эрон низ роиҷ аст ва ирониён аз забони тоҷикон иқтибос шудани ин вожаи сараро эътироф кардаанд.. Нақши устод дар густариши сара шудан ва пешрати забони форсӣ дар Тоҷикистон, саҳми 1 дар вожасозӣ, шеваи баёну сабки шоирии ӯ, баррасии жарферо тақозо дорад ва ман итминон дорам, ки амри муҳим дар оянда анҷом хоҳад ёфт... Ҳар ойина гуфтугӯ дар шева ва равишу ойини сухани устод Лоиқ аз гунҷоиши ин гуфтор берун аст ва ёди ҷамавиҷағҳои ӯ, аз дафтаре афзун аст:

*Шарҳи ин ҷичрону ин ҳуни ҷигар
Ин замон биззор, то вақти дигар.*

Зимомдорон ҳамеша аз обрӯю эътибори устод Лоиқ ва маҳбубияти ӯ дар назди мардум меҳаросиданд ва талош мекарданд, ки ӯро ба худ наздик намоянд ва аз ӯ ба суди хеш истифода кунанд. Чунонки панҷохумин солгарди зодрӯзи устод Лоиқ дар саросари кишвар бо шукӯҳу азамати фаровон таҷлил шуд ва дар ин ҷашн мақомоти расмӣ кишвар фаёлона ширкат варзиданд. Афроди огоҳ ҳаде мезаданд, ки зимомдорон аз ин роҳ меҳоянд обрӯю эътибори аз даст рафтаи хешро боло баранд. Дар он солҳо ҳукумат, ки дастнишондаи Маскав буд ва ҳокимин, ё равони миллӣ надоштанд ва ё аз тарси Маскав талош менамуданд, ки проблемаҳои миллии кишварро пинҳон намоянд, дар ҷомиға эътибор ва такаҷоғи зиёде надоштанд. Ва бидуни шак афроде мисли устод Лоиқро меҳоянд ба худ наздик намоянд ва ба мардум ҷилва диҳанд, ки онҳо аз ин роҳ аз ойинҳо ва орзую омоли мардум ҳимоят мекунанд...

Дар чанд соли охир низ, дар маҳофиле мухталиф аз устод даъват мекарданд, ӯ ба ман гуфта: ман аз чунин маҳофил мутанаффирам, вале ба ночор ва аз лоилоҷӣ дар бархе аз онҳо ширкат мекунам ва агар имконе даст диҳад, талош мекунам, ки аз тавони онҳо истифода намуда, пеши роҳи зиштиҳо, пастӣҳо ва фурумоягиҳо бигирам...

Сахт душвор аст ба ин тоифа, чизеро фаҳмондан, вале чорае нест...! Бояд бисозем ва талош кунем, ки аз бунбасти раҳой ёбем. Хатари маҳв шудани Тоҷикистон вучуд дорад... Бояд ҷони худро фидо кард, вале нагзошт, ки Тоҷикистонро аз даст бидиҳем... Мо ҳанӯз дарк накардаем, ки ҷудоихоҳӣ, маҳалгароӣҳои аблаҳона ва худношиносӣ ҳамоно то кучо хатарнок аст... Дидам, ки устод хело ранҷ мекашад. Боре барои устод як мақолаи доктор Сайид Муҳаммадали Саҷҷодиро «Аз забону фарҳанг то ҳумоми хун» ном дошт, фиристодам ва гуфтам: Ин оқо ҳамдарди мост. Устод баъди чанде дар сӯхбати телефунӣ аз ман ташаккур кард ва гуфт: хуб аст, ки аз воқеиятҳои зиндагии мо, дар Эрон бештар огоҳӣ ёбанд. Устод Лоиқ аз ҷудоие, ки дар дарозии таърих миёни мо ва форсизабонони дигар руҳ дода ва боиси фоҷиаҳои пай дар пай ва ранҷу озорҳои фаровони як миллати воҳид, ки имрӯз дар кишварҳои мухталиф ба сар мебаранд, бисёр ранҷ мекашид ва дар бисёре аз шеърҳо ва навиштаҳои мо осори ин дарду ранҷро эҳсос мекунем. Устод мегуфт, ҳазорсолаҳо фармонравоӣ ни зиёде омаданду як кишварӣ воҳидро пора-пора намуда, ҳукумат карданд, вале мардум яке буданд ва сарнавишт яке ва дар даруни ин сарзамин ҳунар ва адаб ва тамаддуни ягонае ҷараён дошт. Дастӣ тақдир пайвандҳоро аз ҳам гусаст ва дар қуруни охир қор ба ҷое расид, ки имрӯз бародар бародарро намешиносад. Вале устод аз робитаи мо бо Эрон бисёр хушҳол мешуд ва дилаш мехост, ки миёни кулли форсизабонони эронинаҷод, ваҳдати комил ҳукмфармо бошад.

Устод Лоиқ бо алам ва бо дард аз ҷудоӣ ҳарф мезад ва боз ҳам умедвор буд, ки рӯзе мо худро хоҳем шинохт. Рӯҳи армонҳои устод Лоиқ дар силсилаи шеърҳои «Илҳом аз «Шоҳнома» ва ашъори фаровони дигар, ба хубӣ ҳувайд мешавад ва агар устод Лоиқ чизи дигаре ҷуз

«Илҳом аз «Шоҳнома»-ро ҳам намесуруд, барои ин ки ма-
ниш ва гавҳару донишу тавоноии ӯро дар сухан намоён
созад, басанда буд. Устод Лоиқ дар ҷамоае мегӯяд:

*Пешаи ман, маниши аҷдоди ман
Асли ман, Эрони ман, бунлоди ман...
Гар набошӣ, синаи мо мебарад
Душмаки имони ман – ҷаллоди ман.
Чанд гофил мондӣ аз дарди дилам
Як туй имрӯз ҳамфарёди ман.
Бағди Сомонӣ, маро сомон намонд,
Бод бар каф шуд ҳунарободи ман.
Аз Вароруд ин ҳама гофил мабош,
Дастӣ Рустам ёз, бар имдоди ман.
Нури ҷоми Ҷам бияфкан дар дилам.
Шодмон кун, ин дили ношоди ман...
Зимни номи ту, ба фардо мебарад
Тӯшаи торихро, авлоди ман...*

Шоири армонҳои мо, дар «Соқинома»-аш, ки аз
беҳтарин соқиномаҳои адабиёти форсист, фармуда буд:

*... Бидеҳ косагул, оби ангури мо
Ки бинем он рӯзи манзури мо.
Ки ояд яке мушкилосони мо
Ки орад ба сад дара дармони мо
Яке ояду гӯяд аз ҷони мо:
Ба ҳам ҷӯш хур, эй Хуросони мо!
Ки дар гардиши ҷому даврони мо
Нигаҳбони мо бод язони мо
Бидеҳ, косагул, оби ангури мо,
Ки бинем он рӯзи манзури мо.*

Устод Лоиқ ҷудо шудан ва қанда шудан аз асли хеш,
дур шудан аз решаҳо, аз даст додани ойинҳои неки ниёгон,
бегонапарастӣ, фаромӯш гаштани русуми куҳан ва аз ёд
рафтани ҷашнҳои бостонӣ, ки ҳар яке бар фалсафаи жар-
фи зиндагӣ устувор буд ва ба вижа, пора-пора шудани
Эронзаминро ангезаи ин ҳама тирарӯзӣ медонад ва бонг
буланд мекунад: – «Эй Хуросон, ту битӯ, соҳати Эронвич
ку?!! Ҷамоаҳои буланди Лоиқ бо шӯр ва гармӣ ва хуруши

фаровон суруда шудаанд ва худовандони завку адаб до-
нанд, ки чакомаҳои ватанхоҳонаи устод Лоиқ аз назари
армонхоӣ ва рӯҳи баланд дар миёни ҳамаи чакомаҳое, ки
бар ин ойн суруда шудаанд, беҳамол мебошанд.

Устод Лоиқ ошиқи меҳан ва мардумони кишвараш буд.
Афроди зиёде дар солҳои ҷанги худкушии мо, аз устод
даъват намуданд, ки ба таври муваққат Тоҷикистонро тарк
кунад. Баъд аз қатли фаровони рӯшанфикрони тоҷик,
баъзеҳо аз он меҳаросиданд, ки эҳтимоли кушта шудани
устод Лоиқ низ ҳаст, чаро ки устод Лоиқ ҳеч гоҳ ва дар
ҳеч замоне дар қолабҳои қарордоӣ намегунҷид. Аз ин рӯ
даъват мекарданд, ки муддате ба ягон кишвари дигар би-
равад ва он ҷо бимонад. Шаҳрҳои Техрон, Алмотӣ, Маскав
ва ғайра барои макони зисти муваққатии устод пешниҳод
шуда буд. Боре ба ман дар посух ба даъватам ба қатъият
гуфт: — Ман ба ҷое намеравам, агар зинда бимонам, бояд
ҳамин ҷо зинда бимонам ва агар ҳам бимирам, бояд дар ин
ҷо бимирам! ва илова кард — ҳарчанд эҳтимоли маро куш-
танашон низ мавҷуд аст... вале ман наметавонам ба ҷойи
дигаре биравам ва дур аз Тоҷикистон бошам... Боз илова
кард, лекин барои як муддати кӯтоҳ ва каме дур шудан аз
ин муҳит, меҳоҳам пеши ту биёям. — Додарам, омода бош!
Гуфтам, устод ман аз худо мехом, ки дар хидмати Шумо
бошам, вале дарего, ки ин имкон бароям муяссар нашуд...
Чанд рӯз пеш аз марги нобаҳангоми ҳеш, устод, аз тариқи
телефун хабар дода буданд, ки барои рафтани ба «шаҳри
Шумо» билет гирифтаам... интизор бош... Вале афсӯс, ки
«гамаш дар ниҳонхонаи дил бимонд»...

Баъд дарк кардам, ки ба ҷое намеравам гуфтани устод
фақат ва фақат ба ин иллат аст, ки таъми шаранги
андӯхҳои миллатро аз наздик чашидан мехост, мисли
ҳамон паҳлавони бостонӣ буд, ки дар тирарӯзиҳо бо мар-
дум буданро аз ҳама чиз авлотар медонист ва ҳамчунин
мӯътақид буд, ки хунаро фарҳангу адаби ин марзу бумро
мебоист дар ҳамин обу гил парваронид. Ӯ мегуфт, ман бе
ин миллат ҳечам...

Муҳимтарин вижагии ашъори устод Лоиқ равонӣ ва
ширинии баёни ӯ буд. Ӯ ҳаргиз ба мубҳам гуфтани моил на-
буд. Печидатарин дараҷа ва гиреҳдори бо соддатарин баён

бозгӯ мекард. Устод сабки хуросонӣ ва шеваи баёни Одамушуаро Рӯдакии Самарқандиро бисёр дӯст медошт ва гоҳо аз сабки ӯ пайравӣ мекард. Ва дар воқеъ устод Лоиқ мисли ниёи бузургвораи дар сабки нигориш, гоҳо ба «саҳли мумтанеъ» даст ёфта буд..

Ӯ қудрате дошт, ки амиқтарин авотифи инсониро дар қолабҳои мухталифи шеърӣ ва вучуҳи мухталифи трожедии мардум ва ба хусус мардуми мазлуми кишвар омезиш диҳад ва дар беҳтарин бистаре ҳаводиси талху ширини зиндагии онҳоро ба ҳамдигар пайванд занад, ки ту гӯӣ бисёр содда аст, вале ба ҳеч вачҳ дастрас намебошад..

Ман фикр мекунам, устод Лоиқ, барои баёни маъони муҳим, бо дарки сатҳи маънавию фарҳангии ҷомиъа, талош мекард, то аҳдофи худро бо баёни содда ва раван ба мардум бирасонад. Ин буд, ки шеъри ӯ беш аз шеъри дигарон дар ҷомиъаи мо, нуфуз ва маҳбубият дорад.. маҳофил ва маросиме нест, ки дар он шеъри устод Лоиқ иқтибос нашавад. Бисёре аз байтҳои пандомези устод ба ҳадде мардумӣ шуда ва сари забонҳост, ки чунин эътирофи ҳамагонӣ аз сӯи мардум дар торихи адабиёти мо бисёр кам иттифоқ уфтодааст:

Чун сухани устод Лоиқ аз матну батни зиндагии мардум моя мегирифт, бисёр муҳим буд, ки баёни маъони муҳим ба содагӣ бепироягӣ таҷассум ёбад. Чунон ки устод мефармояд:

*Сухан пироя меҳоҳад, агар дар зиндагӣ пирояе бошад,
Сухан дилмоя меҳоҳад, агар дар зиндагӣ дилмояе бошад.
Дар ин даврон, ки ҷисми зиндагӣ урғуну гирён аст,
Сухан қолон, сухан гирён, сухан ҳам низ урғун аст...*

Чунонки ишора шуд, ашъоре, ки устод Лоиқ дар давоми ҳафт соли охири умри пурбаракати худ офарида аст, бисёр ҳузнангез буда ва дар онҳо устод борҳо аз марғ сухан мегӯяд, аз беқадрии инсон ва хору залил шудани он гиря мекунад ва моро меғирёнад:

*Шому саҳар ба сад фиғон фарёд мекашам
Аз мағз-мағзи устухон фарёд мекашам...
Байни замину осмон тоҷик хор шуд,
З-ин остон ба осмон фарёд мекашам...*

* * *

Ин харобазамин диёри ман аст
Марзи хуниги ёдгори ман аст...
... Оғи ман гўрро битарконад
Оғи ман, оғи рўзгори ман аст.
Халқи тоҷик гар надорад пос
Гўри торик посдори ман аст...

* * *

Кушед ин замонаро, ки мекушад таронаро
Даруни чашм мекушад нигоҳи шоиронаро...
... Ман аз талиъаи саҳар паёмоварам, вале
Замони ман наметарад талеъаи замонаро...

Ин гуна пораҳоро метавон фаровон иқтибос кард. Бори отифии ин шеърҳо ҳамоно жарфтарин эҳсоси хоршудагӣ аст. Ин ҷо на хорики андешаи инсонии пешрафтаи имрӯз, ки доништа дар баробари сарнавишти ҷаҳонии хеш аст, балки як ҳолати отифии шоирона дар баробари вопасравӣ ва ақибмондагии ҷомиға дар нисбати ҷомиғаҳои пешрафта ва мутамаддин аст, ки шоири моро ба рикқат овардааст ва мегиринад.

... Гирям аз он ки аз бунмои ин қисмати талх,
Ман сухан гўям агар, нест касе ҳамсуханам.
Гирям аз он ки ба жарфои чунин фоҷиае
Нашавад хира кас аз ҳамнасабу ҳамватанам.
Гирям аз он ки ду се бетарафе бешарафе
Ба сарам санг биборад, ки ман дам назанам.
Гирям аз он ки ту танҳову ман танҳотар,
Ватанам, о ватанам, о ватанам, о ватанам.

Ашғори устод Лоиқ дар бораи хор шудани отифа, ки инсонро ба сӯи ҳеч будан ва нотавонӣ намекашад, балки баръакс ба назари ман ин шеърҳо неруи бедоркунанда ва ҳушёркунанда доранд, нӯшдоруе ҳастанд, ки дилҳои мурдари равони тоза мебахшанд ва метавонанд бунёди равоии исён бошанд. Инсонии Лоиқ дар ин шеърҳо инсонест, ки ба ӯ нагуфта фаҳмондаанд, ки «ту чунон хоҳӣ буд, ки мо мехоҳем». Вале ӯ наметавонад, ҳаргиз ин ҳақиқат, ин

иҳонатро бипазирад. Инсони Лоиқ мурданро аз зиндагии гуломона авлотар медонад ва барои ӯ, шоирона зиндагӣ кардан ва шоирона мурдан, бо ному нангу номус ба сар бурдан, шарафи хешро ҳифз кардан, авлотар аз ҳама чиз аст. Инсони Лоиқ инсони созада аст ва фарёдҳои Лоиқ инсонхоро ба сӯи бедорӣ мекашад. Ӯ аз ҳеҷ чизе ҳарос надорад ва ошкоро бонг буланд мекунад: Кучо мушти қавӣ, к-ин муштхоро пушти сар тобад, Зи бас ин мулк дар чанги ду-се дузду чапан мондаст. // Ин инсонест, ки меҳоҳад «оламе дигар бисозад в-аз нав одаме». Хулоса, бе он ки хоста бошем, ин осор моро ба сӯи худ мекашад...

Устод Лоиқ дар давоми фаъолияти адабии худ на фақат ашъори Рӯдакӣ ва шоирони сабки хуросониро огоҳона тарғибу ташвиқ менамуд, балки борҳо аз вожаҳои ноби форсии дарӣ ва паҳлавие, ки дар осори шоирону нависандагони даврони Рӯдакии Самарқандӣ ва Фирдавсии Тӯсӣ фаровон истифода шуда ва дар адвори баъдӣ ҷойи ин вожахоро каламоти арабӣ гирифта буд, истифода менамуд ва барои пок намудани забони мо, аз ҳама гуна вожаҳои бегона талош меварзид. Ӯ дар ин замина, низ дар Тоҷикистон рақибе сазовор надошт. Ашъори зайл аз шеваи баёни устод Рӯдакии Самарқандӣ — «он тирачашм шоири рӯшанбин» ёдовар аст, вале аз воқеияти рӯзгори мо шаҳодат медиҳад.

Худойгоно, худойгоно, зи одамиат кучо нишноно?

Чаро ба гӯшам зи ҳар забона равад гирево,

расад фигоно?

Бубин ту хасро шуда Сикандар,

бубин магасро шуда Самандар

Ба рағми ино алайҳи оно, кучост тобо, кучо тавоно?

... Шудааст мазҳаб фидои мансаб,

шудааст мансаб фидои матлаб

Касе надорад ғами раият на хаскашно,

на шаҳкамоно.

Ба кӯю барзан ба ёди арзан кушода кафҳо чи мард,

чи зан,

Кучост дасти мададрасоно,

кучост табъи гуҳарфишноно?

дар зулолаш дучандон шукуҳманд мегардад Устод Лоиқ фармуда буд:

Эй дили дардошно!

Он қадар афрӯхтӣ, к-аз худфурузиҳои ту,

Шуд тамоми гӯшаҳои зиндагонӣ шӯълабор.

Сӯхтӣ он қадр, к-аз ту оташи ҷовид монд.

Он қадар мурдӣ, ки аз ту монд Коти ёдгор...

Ғазалҳое, ки устод дар солҳои охир гуфта буд, ҳама ба назари ман ашъорест, ки дур аз ғаму шодиҳо ва ишқу хаёлҳои худист. Дар ин ғазалу ғазалгунаҳо дарду армонҳои умумимиллӣ таҷассум ёфтааст. Ба гумони ман, дар ин ғазалҳо Лоиқ забони гӯи як миллати мазлум, вале гарданфароз аст, ки дорои эҳсосоти мавзун ва димоғи пурҳаяҷон ва ахлоқи олист, ки фарёд мезанад ва меҳоҳад аз бунбаст раҳой ёбад. Мазмуни ашъори устод Лоиқ дар солҳои охир як ранги аслию муштараке дорад. Ин рангу бӯи муштарак аз тирагӣ ва nobасомонии рӯзгори кунунӣ ва умед ба рӯшанӣ ва дамидани субҳи фардо, нафрат аз ҷангу хунрезӣ ва беқадрии Инсон, ишқ ба Озодӣ ва озодагӣ нигаронӣ барои фардо, нигаронӣ аз худношиносии инсонҳо, ғамгусории инсон ва ғайра иборатанд.

Барои намуна метавон чанд поре аз ғазалҳои ӯро ёдовар шуд:

Барфе шунавӣ оҳу роҳе биравӣ ҷоҳ аст,

Аз мӯрии ҳар хона дуди ғами ҷонкоҳ аст.

Ҳарфе зи Ватан гӯӣ, тираг ба даҳан ояд,

Ин ҷо на ватангоҳу на ҷои ватанкоҳ аст...

Ку шоҳу вазири мо? Ку ақли кабири мо?

Кӯрист вазир ин ҷо, зӯрии қамон шоҳ аст.

Ояндаи миллатро дар ҷорсӯи торих

Раҳдон ду-се худхоҳу раҳбар ду-се гумроҳ аст...

* * *

Сухан вирди забонҳо буд, имрӯз аз даҳан мондаст,

Забони ноби тоҷикӣ бурун аз анҷуман мондаст.

Чу ҳар хору ҳасе даъвои шеърӯ шоирӣ дорад,

Дилам аз шоирӣ мондасту, аз шеърӯ сухан мондаст...

Ин сатрҳо шаҳодати рӯзгори кунунии миллати мост ва ҳамзамон зодаи эҳсосҳои отифона ва андешаҳои дардноки як мағзи мутафаккир аст, ки ҳасратҳоро баён мекунад ва дарҳоро бозгӯ менамояд. Шеършиносе фармуда буд, ки барои ин ки бифаҳмем шеъри кадом шоир беҳтар аст, бояст шарҳи ҳоли ӯ ва шарҳи ахлоқи ӯро ба даст биёварем ва мавоқеъе, ки шеъре гуфта, он мавоқеъро низ кашф кунем, он гоҳ хоҳем дид, ки нисбати кулли аз ҳайси ахлоқ ва нисбати хусусӣ аз ҳайси ҳаяҷони шоири то кучо ба ҳам мутобиқ ва мувофиқ аст, вақте ин нисбатро пайдо кардем дармеёбем, ки шоир шеъри хубе гуфтааст.

Ашъори устод Лоиқ ба назари ман гувоҳи он аст, ки гӯяндаи онҳо дорои ахлоқи писандидаи инсонӣ ва ҳаяҷони пуршӯри шоирист ва ин ахлоқ ва эҳсосоти шадид пайванди ногуастание ба макон ва замон ва муҳити зиндагии ӯ дошта аст. Шоире, ки замоне ошиқтарин шоир муаррифӣ мешуд ва аз шиддати эҳсосҳои шодиовари хеш ҷаҳонро шод мекард ва мутмаъин буд, ки шеъри ошиқона, аз ҳамон оғоз, то имрӯз дар адабиёти ҳамаи кишварҳо авҷи шеър ва волотарин гунаи шеър будааст ва ҳанӯз ҳам чунин аст ва дар оянда низ ҳамчунин хоҳад буд ва беҳтарин ошиқонаҳоро сурудааст ва ҳамаи ҷавонони ҳамнасли ман, ошиқонаҳои устод Лоиқро ба маъшуқаҳои худ кироят мекардаанд, ба иллати вазъи ҳузнангезе, ки меҳани азизи мо ва мардумони сарсаҳт ва бечорааҳволи кишвар, дар ҳоли ҳозир доранд, бо рангу бӯи дигаре ва мутобиқи ҳол суҳан мегӯяд:

*Сӯи бесӯи равонем, эй дарег аз сӯи мо,
Кӯи некӯе надорем, эй дарег аз кӯи мо.
Чеҳраҳо туршидаву пажмурдаву мотамзада,
Рӯи инсонӣ надорем, эй дарег аз рӯи мо.
Бӯи хуну бӯи мурда мерасад аз хушкӯ об,
Бӯи беҳрӯзӣ надорем, эй дарег аз ҷӯи мо.
Модари зояндаи ояндамон астарван аст,
Сӯи бесӯи равонем, эй дарег аз сӯи мо.*

Чаро ки безории шоири ростин аз зиштӣ, палашти ва дурӯғу риё ба ҳамон андозаест, ки ишқи ӯ ба зебой, шараф ва ростӣ будааст...

Устод Лоиқ ҳамеша аз чудой, аз ранҷ, аз азоби алими ҳаммеҳанон, аз фақри маънавии ҷомига, аз худношиносӣ ва ҳештанкушии мо нолид, вале дар лаҳзоти шодӣ чунон шод буд, ки шеър ба ростӣ дар забони ӯ ба рақс бармеҳост. Барои мисол аз шеъри маъруфи «Нӯшбод» метавон ёдовар шуд. Шеъри мазкур аз нахустин сатр: – Ба дастам ҷоми хайёмӣ – хонандаро ба худ мекашад ва дар воқеъ он қадар пурҳаяҷон ва бо шӯру шааф суруда шудааст, ки гумон мекунам нерӯи бисёр ангезонандае дорад ва кас вақте чунин ашъорро меҳонад, тамоми вучудаширо гайрат ва енерҷӣ фаро мегирад. Ва ё ашъоре, ки устод дар он аз рӯзгори бачагию навҷавониҳояш ёд мекунад, аз ҷумла шеъри машҳури «Баччагиам бе касу танҳо гузашт...» он қадар ҷаззоб ва он қадр зебо суруда шудааст, ки хонандаро ба ҳамон муҳити бисёр қашанги отифӣ мекашад:

*Шаст меандохтам бар рӯди маст,
То биаштад моҳи тилло ба даст.
Баччагиам бо умеди моҳи тилло гузашт.*

*Ханда мекардам ба сӯи шаршара,
Ханда меомад зи ҳар санги дара
Баччагиам ханда бар лаб лаб-лаби дарё гузашт.*

*Номаҳо биништа будам беҳисоб
Лек аз он сӯ намеомад ҷавоб...
Баччагӣ чун номае бар ёри бепарво гузашт.*

*Баччагӣ гӯё буду гӯё набуд,
Баччагӣ аз мо буду аз мо набуд,
Беҳабар мондем, то дидем фарсаҳро гузашт...*

Озодагию бешироягӣ, ёри расондан ба ҳамнавьони худ ва бениёзӣ аз вежағиҳои боризи ин устоди сухан буд. Ҳангоме ки шоири мумтози мо Бозор Собирро зиндонӣ карданд, Лоиқ аз аввалин касоне буд, ки барои озодии ӯ, талош кард. Устоди фақид Муҳаммади Осимӣ, ба ман нақл карданд, ки баробари шунидани хабари ҳабси Бозор Собир, Лоиқ пеши ман омад, авзоъаш парешон ва рӯҳафтада буд. Дарёфтам, ки хабари ҳабси Бозор, бисёр аъсобоширо хурд карда буд. Талош намудам, ки оромаш кунам, гуфт, инҳо

то Бозор ҳам расиданд, ақлашон қад намедихад, дарк кунанд, ки худашонро беобрӯ мекунанд... Гуфтам, чӣ бояд кард? Гуфт бояд чорае чувт, ки ҳар чӣ зудтар уро раҳо кунанд ва илова кард, — Бозор бе ин ҳам озори зиёде дидааст. Устод Осимӣ гуфтанд, ман ҳамроҳи Лоиқ пеши масъулони баландпояи кишвар рафтам ва дар ҳама ҷо Лоиқ илтиҷо мекард, ки Бозорро раҳо кунанд — ба хотири ҳунараш, ба хотири ашъори меҳандӯстонааш, ба хотири он ҳама заҳамоте, ки дар роҳи сангини шеърӯ адаби тоҷик кашидааст, ҳаргиз набояд Бозор зиндонӣ шавад. У мегуфт, ин барои як кишваре, ки меҳоҳад пояҳои истиқлолашро қавӣ созад, нанговар аст...

Доктор Валӣ Самад, адабиётшиноси номдори мо, гуфт: — он замон Лоиқ беш аз ҳама ранҷ мекашид ва дасту поча буд, худро ба ҷаҳор тараф мезад, ки илоче ёбад, то Бозорро озод кунанд... мувофиқи тавони худ боре чанд ба ман пул дод ва хоҳиш кард, ки ба хонадони Бозор расонам...

Устод Лоиқ дӯст надошт, ки ҳарф бизанад, вале марди амал буд. Аз тазоҳуру риёкорӣ ва ба вежа аз тамаллуқ ва дурӯғ нафрат дошт. Шоире шӯридадил ва шуридаҷон, вале саҳт боимон буд. Бо имон ба маънии воқеии ин вожа! Боре дар мавзӯи Имон ва беимонӣ бо устод сӯҳбате доштам, бисёр ҷолиб буд. Устод байтеро аз шоире хонда буд, ки ҳамон лаҳза дар зеҳнам нишаст:

*МУСУЛМОНЕ, КИ Ӯ ИМОН НАДОРАД,
ТАНЕ ДОРАД, ВАЛЕКИН ҶОН НАДОРАД.*

Устод Лоиқ барои собит намудани сикҳатӣ ва ё носикҳатии ҳар вожа ва ё ҳар истилоҳе, аз адабиёти пурбори форсӣ даҳҳо мисол меовард, баъзан ба назари ман ҷунин менамуд, ки ашъори ағлаби шуъарои дасти аввали моро, аз ёд медонад. Ҳамон рӯз ҳам, ки дар бораи дуруст ва ё галат истифода шудани вожаи имон дар мақолае сухан мерафт, устод Лоиқ даҳҳо байтро аз ёд қироат намуд, ки мо чанд тан аз ҷавононе, ки резаҳури хони пурбаракати адаби форсӣ будем, бори дигар ба забондонию вожашиносӣ ӯ имон овардем, мисолҳое, ки устод он рӯз аз ёд меҳонд, амсоли байтҳои зайлро, баъдан, ман дар девони Носири Хусраву Мавлавӣ хондам:

*Эй фузулӣ ту чӣ донӣ, ки чӣ будаст имон
Чун ту дил дар талаби тоғату имон надихӣ.*

*Он ки имон ёфт рафт андар амон
Куфрҳои боқиен шуд дар гумон...*

Хулоса устод дар суҳаншиносию забондонӣ камназир буд. Ёд дорам, дар оғози перестройкаи Гарбачов устод Лоиқ дар сӯҳбате ба ҷои ин вожаи русӣ истилоҳи «БОЗСОЗӢ»-ро пешниҳод кард ва ҳамон лаҳза аз Мавлоно мисоле овард, агар хато накунам, ҳамин байт буд:

*Ҳар касеро бозсозӣ боядо
К-он ҳама бехудшиносӣ ноядо.*

ва вожаи «бозсозӣ» дар Тоҷикистон мусталаҳ шуд. Бо талошу заҳмати афроде мисли устод Лоиқ, Акбари Турсунзод, Мӯъмин Қаноат, Муҳаммадҷон Шакурӣ ва дигарон истилоҳи «забони форсӣ»-ро дар қонуни забони кишвар ворид карда буданд, ки аз сӯйи бархе аз «забонгумкардаҳо» (истилоҳ аз устод Лоиқ) саҳт мавриди эътироз шуд ва баъдан, пас аз пирӯзии «чаҳлҳо бар ақлҳо» аз матни қонуни забон истилоҳи «форсӣ»-ро бардоштаанд. Устод Лоиқ аз ин ҷиҳат бисёр ғам меҳӯрд. Боре бо дард набишта буд, ки аз забони худ ҳифозат ва ҳаросат накардаем. Имрӯз мебинем, ки баъд аз расмӣ шудани забонамон дар қомати он як пирохани нав андӯхтаем. Аз мақомоти боло то як шохарӯб, касе аз пеши худ дар ин росте коре намекунад, ки бар суди забони модарӣ... бошад. Қариб ҳама бо шеваи деҳаку шаҳраки худ ё бо шеваи турколуду русолуд гап мезананд. Рудие ва телевизион ва расонаҳои гурӯҳӣ бо як забони кӯчабозории шевагӣ ва китобии махлут ва ғализ ва дурушт сӯҳбат мекунанд ва менависанд...»

Байтҳои зери Лоиқро ба ҷон бояд шунид ва тааммуқ намуд.

*Мо зи асли ҳеитан азбаски дур афтодаем,
Раста аз гӯре дигарбора ба гӯр афтодаем,*

• •

*Кавдано, баҳс баҳси Эрон нест,
Баҳси ман аз табори хештан аст.
Оташи форсии ту-табхол,
Оташи форсии ман сухан аст.*

*Кай шавад рӯзгор бех моро?
Рӯзгоро забун манех моро!
Сарфамон сифру наҳвамон маҳе аст,
Эй худо, Деҳхудо бидеҳ моро!*

Дар байти охир манзур Алиакбари Деҳхудост, ки беҳтарин лугатномаро офаридааст, ки шояд дар торихи лугатноманависии дунё низ беназир бошад. Устод Лоиқ ба ҳамаи онҳое, ки аз наздик шудани мо бо Эрон ҳарос до-ранд ва тафриқа меандозанд то ҳукумат кунанд, бонг бу-ланд мекунад:

*Ту хоҷӣ бош тоҷику, то хоҷӣ бош эронӣ
Вале мобайни ҳамхунон, макун эҷоди вайронӣ.*

Ў ҳамвора дур аз тааллуқоти моддӣ зист... Ҳаргиз пул-параест набуд. Дар замони шӯравӣ адибон аз ҳаққузаҳмаи хубе бархурдор буданд... рӯзномаҳо, маҷаллот ва интишо-рот ба нависандагону шоирон ба ивази осорашон пули зиёд меоданд... Устод ҳам ҳаққи қалами хубе мегирифт, вале ҳаргиз захира намекард, сарф мекард, ба ниёзмандон ме-дод... Боре дар шаҳри Маскав пас аз як зиёфате, ки устод Лоиқ барои ҷавонони тоҷик орошт ва ман ҳам будам, устод аз назари ман, пули ҳангуфтеро ба рестурон дод. Гуфтам, устод, зиёд аст. Гуфт, – имрӯз, ки худо додааст, бидеҳ, фардо боз хоҳад дод! Гуфтам – Ки эсад дар биёбон оварад боз?... табассуми малех кард ва гуфт – ман ба ин нукта бо-вар дорам. Ва зиндагии ман борҳо собит кардааст, ки чу-нин аст. Ў ба ман аз даврони баччагию навҷавониаш лаҳазоти зиёдеро ҳикоят мекард ва аз ҷумла аз солҳои тангдастии мардум, дар давраи ҷанги дувуми ҷаҳонӣ ва солҳои баъд аз ҷанг.

Замоне буд, ки хонаводаи мо ва тақрибан ҳамаи марду-ми диёр, тангдастӣ мекашиданд... модарам дар деҳ нон ме-

пухтанд ва ҳафтае як бор барои ману бародарам, ки дар шаҳр донишомӯз будем, мефиристонданд ва аз панҷ шаш ноне, ки модарам ҳамроҳи бозориён барои мо мефиристонданд, як ё ду тоаш ба мо мерасид ва кути лоямути мо ҳамон нонҳои модарам буду бас. Ва он замон газои аслии ман нону об буд. Устод Лоиқ вақте аз модараш ёд мекард, чеҳрааш дигаргун мешуд, аз забонаш асал мерехт, он қадр бо меҳр ва муҳаббат сухан мегуфт, ки ту гӯи бехтар аз модари ӯ инсоне дар дунё нест... Дар воқеъ чеҳраи нурунии модари Лоиқ, як инсони сода ва меҳрубони деҳотӣ, ки си-нааш моломоли ишқ, самимият ва муҳаббат буда, барои фарзандонаш чомаи домодӣ дӯхта, худо гуфтаву ояг хондаву, мижга таҳ нокарда, барои фарзандон кулчаи ширмол мепухта ва бо дуъо онҳоро гусел намуда ва шабу рӯз дар интизори фарзандон буда, бо ашқи шодӣ онҳоро истиқбол мекардааст ва хулоса як модари меҳрубону дилбанд, аз омадани «писари азиз ва ғазалнависаш» он қадар шод мешуда, ки мо ин шодиро ва он дарду армонҳои модари дилбандро аз ашъори устод Лоиқ ба хубӣ эҳсос мекунем. Чеҳраи ин модари меҳрубон аз оғоз то анҷоми зиндагии шоиронаи устод Лоиқ дар шеъри хузур дошта аст. Китоби «Модарнома»-и устод Лоиқ, ки бо тирожии панҷоҳ ҳазор интишор ёфта буд, зуд ба фуруш рафта ва ҳоло аз китобҳои камёб аст. Ин китоб дар Эрон низ чоп шудааст ва дар воқеъ «Модарнома»-и устод Лоиқ яке аз бехтарин китобҳо дар ситоиши модар дар адабиёти форсӣ аст.

Худуди 25 сол бо ӯ равобити дӯстона доштам. Дар маҳофиле мухталиф бо ҳам будем, сафарҳое бо ҳам доштему баҳсҳое бо ҳам кардем. Муддате, ҳангоме, ки ӯ намоҷандаи мардумӣ дар парлумони Иттиҳоди Шӯравӣ буд, ман дастҳои расмӣ ӯ будам... дар ҳолатҳои мухталиф, дар маҳофиле гуногун ӯро ҳамроҳӣ кардаам, мулоқотҳо ва гуфтугӯҳои фаровоне дар Душанбе, Маскав, Панҷакант, дар бӯстонсарои устод Сорбон дар Варзобдара, дар Куррабанд, Обшорон ва ниҳоят дар Алмотӣ доштаем, чӣ баҳсҳо, ки бо ҳам кардаем ва чӣ нуктаҳое, ки дар ин гуфтушунидҳо аз ӯ омӯхтаам ва чӣ баҳраҳо ки аз ҳамсуханий бо ӯ ва аз маниши озодии ӯ бурдаам...

Дар ҳамин ҳолу ҳавое, ки дорам ва аз даргузашти он

азиз, ки дақиқан баъд аз ҳазор соли марги Одам-уш-Шуъро Рӯдакии Самарқандӣ, дар диёри ӯ дида ба ҷаҳон гушуда ва дар сӣ-чиҳил соли охир аз беҳтарин ва маҳбубтарин шоири миллии Тоҷикистон буда, розу ниёз ва дарду армонҳои ин миллати заҳматкаш ва маълумро огоҳона дарк намуда ва бо беҳтарин шеваи баёни «рӯдакивор» таҷассум намудааст, рӯзаке чанд гузаштааст ва ҳанӯз синаам аз дарди фиروق бо ӯ молмомол аст ва ҳанӯз ашк аз ҷашмонам нахушқида ва дар сӯги ӯ нишастаам, беҳтар медонам, ки ин ҷо иқтифо кунам, то худо накарда эҳсос бар андеша пирӯз гардад.

Таиҳо чизе ки акнун бо итминон метавон гуфт, ин аст, ки устод Лоиқ ҳанӯз қодир ба ҳалқ намудани осори су-турге буд ва қатъан тасмим дошт, ки боз ҳам дардҳои ар-монҳои миллати парешон ва бечорааҳволи моро бозгӯ на-мояд ва ҳунари хешро дар хидмати шеърӣ адаби форсӣ ва ҷустуҷӯи роҳи наҷоти мардумон аз бунбастҳои масраф на-мояд. Ва ҳеҷ шакке нест, ки устод Лоиқ аз ҳунармандони нодир ва хуб дарёфта буд, ки ҳунар оинаест, ки худро он-ҷунон, ки ҳаст, боз менамояд: бараҳна ва дур аз рангу обу холу хат, ҳунар фарёдест, ки аз жарғои ҷони ҳунарманд берун меҷаҳад, фарёдест ки наметавон онро фуру бурд; ҳар бандро пора-пора мекунад, ҳар пайвандро аз ҳам ме-дарад, фарёдест, ки агар бароварда наштад, ба қавли до-ное, ҳама ҷизро мепарешад, аз ҳам мепошад; аз дарун ме-сояд, мефарсояд.

Дар оғози сӯҳбат ишора кардем, ки зуҳури устод Лоиқ ба адабиёти мо, посух ба ниёзҳои миллате буд, ки солҳо «дар ҷоҳи сабр» ба сар мебуд ва интизори наҷот буд ва худованд ҳунармандеро мисли устод Лоиқ ба мо фиристо-да буд, ки ҳунари ӯ посух ба ниёзҳои тобрабо ва тоболуди мардуми мо буд ва ин ҳунар буд, ки ӯро ором намегузошт ва ҷони ӯ паймонае саршор буд, аз баракати он моро маст мекард. Ҳунар барои ҳунарманди воқеӣ ба об мемонад барои моҳӣ. Ӯ аз сари ҳавову ҳавас ва ё худнамоӣ ба шеър рӯй намеовард. Ҳунар барои ӯ зиндагӣ буд. Ӯ дар ҳунар ва бо ҳунар мезист. Вақте ҳунар «хор мешуд» ва «ҷодуӣ арҷманд» баробари ҳунар ҷон мекоҳид, мемурд. Дар ғазале бахшида ба Бозор Собир гуфта буд:

*Мосу ту дар шоирӣ чон медуҷел,
Оқибат дар кунҷи девори суҳан.*

ва у ба ин ҳарф то охир содиқ монд. Зеро ӯро аз ҳунари хеш гурез ва гузире набуд. Доктор Мирҷалолуддини Қаззозӣ фармуда буд, ки ҳунарманд банди ҳунари хеш аст, ҳамвора ва дар ҳар ҷой ҳунарманд мемонад.

Устод Лоиқ то охир на фақат ҳунарманди содиқ бар ҳунари хеш монд, балки ба назари ман чунин мерасад, ки озмуни талх ва ранҷу озорҳое, ки миллати мо дар даҳ соли охир аз сар гузаронид, дар офариниши ҳунарии ӯ, ҷаҳишро падида овард; ба шеъри ӯ бурррой ва гирои фузунтаре ворид намуда ӯро водор сохт, ки худро дар шеъри худ бирезад ва бо шеър даромезад. Вазъи кишвар, дар ин авохир ӯро ба ҳадде бармеангезад, ки ту гӯӣ ашъори ӯ дар ин замон аз буни ҷон бармеҳезад, аз жарфои ниҳод Моя мегирад, ки ашъори устод Лоиқ ашъори ниёз аст на шеъри ноз. Ин ашъор отаҷҳез ва шӯрангез аст. Чаро ки шеър дар ин ҳангом паноҳ ва гурезгоҳи устод Лоиқ будааст. Устод Лоиқ боре ба ман гуфт, ман дар ин солҳо, ҳамаи ҳарфҳоямро дар шеър ам гуфтаам ва мани аслиро дар шеърҳоям бичӯед. Ва бо ишқи саршоре як фаҳрияро, ки тоза офарида буд, кироат кард:

*Асли ман шеъру вазалҳои мананд
На ҳамин шӯру мағалҳои мананд...
Дар ҷаҳон бо ҷумла бурду боштам
Ман ҷаҳони хешро ҳам сохтам...*

Ва дар воқеъ, устод Лоиқ аз ранҷу бедоди перомун, дар шеъри хеш мегурезад ва дар он паноҳгоҳ меёбад, шеър риштаест, ки ӯро ба зиндагӣ мепайвандад. Боре гуфтам, устод, оё зарурате дошт, ки шумо дар фалон маҳфиле суҳанронӣ кунед ва аз фалон нафаре ки ҳеҷ гуна «ҳунаре» надорад, таъриф намоед? Гуфт: шояд зарурате надошт, вале ман баъзан меҳоям аз ин муҳити касиф, гурез кунам, барои як муддати кӯтоҳ худро фаромӯш кунам. Агар гоҳе авҷот чунин накунам, дилам аз гусса мекафад. Гуфтам беҳтарин ва мубарротарин муҳит муҳити шеъратон аст, гуфт, дуруст аст, вале оё намебинӣ ин муҳит то кучо

пур аз дарду ранҷ аст, пур аз ғусса аст, бовар кун, ҳамеша дар чунин муҳит қарор доштаи, бисёр сангин аст ва камак-камак қони одамро мегирад. Ҳамон суҳанроние ҳам, ки ту меғӯӣ, аз ҷумлаи он чизҳоест, ки инсон баъзан на аз рӯи садоқату самимият, балки аз рӯи зарурият, ба истилоҳ аз ҳамон «дурӯғҳои маслиҳатомез» меғӯяд. ман дар ҷашни зодрӯз, бо ҳамон таъорифоти тоҷикӣ чанд ҳарфае гуфта будам ва фикр мекардам, ҳамон лаҳза мардум он ҳарфҳоро фаромӯш мекунанд, вале ҳеҷ интизор надоштам, ки он ҳарфҳоро сабт намуда, гапгаю баргашта интизор бикунанд. Хуб дига ҳоло чӣ кунем. ки кор ба ин ҷо расида. вале ман бовар дорам, аҳли дард мефаҳманд, ки Лоик он ҳарфҳои бедардонро дар қадом ҳолат гуфтааст. Шумо ин ҳарфҳоро нодида гиред. Акбар ҳам дар телефон маро таъна зад, вале дар воқеъ ман дилам меҳаҳад, ки шумо, на китобҳои он «беҳунарро бихонеду на он ҳарфҳои туфайлии маро. Боз бароят таъкид мекунам, агар Лоик аслиро меҷӯӣ, ўро дар шеъраш бичӯӣ, на аз ин ҳарфҳои бозорӣ. Ҳамаи мо айбҳое ҳам дорем, бе айб фақат Худованд аст. Шумо саҳт нагиред.

Дар воқеъ, устод, сад дар сад ҳақ буд, мо ҳама инсонем, заъфҳое ҳам дорем. вале вақте ба он осоре ки устод бо дасти худ навиштааст, рӯй меоварем мебинем, ки ў то кучо дар шеъри хеш омезиш ёфтааст. Агар дар он муҳит устод ба ҳунари худ паноҳ намебурд ва агар бо ёрии он ҷӯшишҳои дарунӣ хешро берун намекашид, эҳтимол андешаи ў мепарешид ва ба деволагӣ дучор меомад, ҷашмасор агар аз раҳнаи санг берун натаровад, саранҷом сангро бишқофад «Пажӯҳандае фармуда аст, ки ҳунармандони бузург, офаринандагони шигарф, ранҷро, дардро, шефтагиро, дар жарфтарин ва густурдатарин намуди он озмуданд. Ранҷу дарду шефтагӣ барои эшон раҳнаи раҳӣ будааст. Тӯфонҳои даруниро, ки моя ва хостҳои ҳунар аст, дар ниҳоди онон барангехтааст.

Ва устод Лоик аз ҷумлаи он ҳунармандони нодире буд, ки тавонистаанд бо талошҳои огоҳонаи худ равзана ба ҷаҳони дарунии хеш бигиоянд. Баъд аз ин ҳунари эшон аз ин равзан тӯфонҳои саҳмгин ва ангехтаи даруни эшонро ба берун мекашид.

Ва мо афроди вояйдор ва зудгузар, хуб медонем, ки устод Лоиқ дар бехтарин ашъори худ, саҳафоти рӯзгори гузарои миллати моро бо нерӯи офаридагории хеш ҷовидона сохтааст.

У савдоии марг надошт. Ҳарчанд, инқирозу инқитоти маънавий ва қатлҳои занҷиравии рӯшанфикрони тоҷик ўро дилшикаста ва рӯҳафтада карда буд, ки осори ин нохушбинӣ дар ашъори солҳои охири ў, хувайдост, вале боз ҳам ҳатто дар пораҳо ва қитъаҳои, ки аз марг ёд мекунад, завқи зистан дошт ва зиндагиро месурӯд ва месутӯд.

Ин ҷо ки иқтифо мекунам, узре ҳам дорам. Қасди ман таҳлилу баррасии зиндагӣю осори устод Лоиқ набуд. Балки хабари марги нобаҳангоми устод Лоиқ, маро ба гуфтани ин андешаҳои нолоиқ таҳрик намуд.

Баррасии зиндагӣ ва осори устод Лоиқ, қорест, ки фурсате бештар ва пажӯҳише амиқтар мехоҳад ва умедворам ин кор дар оянда анҷом ёбад.

Ва ҳоло аз худованди ҷону хирад хоҳони онам, ки ўро қарини раҳмат ва бахшоиши хеш гардонад ва амсоли Лоиқро дар ҷомияи фарҳангии Тоҷикистон ва шеърӯ адаби форсизабонон боз биёфаринад ва насли шоирони ҷавони тоҷикро бо пайравӣ аз ў муваффақ фармояд ва умри чанд тан аз ҳамонандон ва наздикони соҳибқарихаи устод Лоиқро мустақом бидорад. Ва ман ин сӯгномаро бо байти машҳури шайхи аҷал Саъдии Шерозӣ ба поён мерасонам:

*Ба поён омад ин дафтар ҳикоят ҳамчунон боқист
Ба сад дафтар нашоад гуфт васфулҳоли муштоқӣ.*

